

Vnímání korupce v České republice: přehled kvantitativních zdrojů a deskriptivní analýza současného stavu

Jaromír Mazák

Katedra sociologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Cílem této zprávy je nastínit problematiku vnímání korupce ve veřejném mínění, nabídnout přehled kvantitativních zdrojů dostupných pro Českou republiku a provést základní deskriptivní analýzu vybraných zdrojů za účelem zmapování stavu a vývoje vnímání korupce v České republice. Zvláštní pozornost je věnována datům z výzkumu Trendy Česka, jehož zadavatelem je Česká televize a na kterém se v roli konzultanta podílí Katedra sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Mnoho povyku kolem korupce

Ve druhé polovině 90. let se korupcí jako samostatným tématem začala explicitně zabývat Světová banka. Ta reflektovala, že korupce brzdí hospodářský růst a v rozvojových zemích navíc vede k neefektivnímu využívání zahraniční pomoci, potenciálně do té míry, že zahraniční pomoc může ztrácet podporu místních obyvatel (Worldbank, 1997, p. 1). Eurobarometer, výzkum organizovaný Evropskou komisí, odhaduje ekonomické náklady korupce jen v EU na 120 mld. eur ročně (Eurobarometer, 2014, p. 2). Především v postkomunistických zemích střední a východní Evropy může mít korupce negativní dopad na důvěru ve společnost a dlouhodobě kritizované špatné fungování občanské společnosti (Zakaria, 2013). V České republice si korupce ve výzkumech veřejného mínění prováděných Centrem pro výzkum veřejného mínění (CVVM) dlouhodobě udržuje pozici jednoho z nejnaléhavějších problémů.

Není proto příliš překvapivé, že korupce se stala jedním z hlavních témat několika posledních kampaní před volbami do Poslanecké sněmovny PČR. V poslední z nich, v roce 2013, získala např. velkou pozornost médií i politiků proti-korupční iniciativa Rekonstrukce státu, pod jejíž požadavky se pod tlakem volební kampaně podepsalo více než 1500 z téměř 6000 politiků usilujících o poslanecký mandát¹ a požadavky iniciativy se staly jedním z hlavních témat „předvolební superdebaty“.² Zatímco o negativních dopadech korupce pochybuje málokdo, její měření zůstává problematickou záležitostí.

Problém měření korupce

Korupce je předmětem řady studií, které zkoumají její vztah s ekonomickým růstem či kvalitou demokracie, viz např. Charron, Lapuente, & Rothstein (2013), Pellegata (2013), Mauro (1995). Měření korupce je ovšem komplikované. Zaprvé, korupce zahrnuje mnoho dimenzí, které komplikují snahu o její měření:

1 Viz <http://www.rekonstrukcestatu.cz/cs/archiv-novinek/8074-pod-protikorupcni-zakony-se-podepsalo-pres-1500-kandidatu> (navštíveno 8. 8. 2016).

2 Viz <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10483849868-mimoradne-porady-ct24-2013/213411033381024-predvolebni-superdebata> (navštíveno 8. 8. 2016).

- Měříme korupci na úrovni vysoce postavených politiků a mezinárodních aktérů, nebo korupci v každodenním životě jednotlivců (tzv. petty corruption)?
- Považujeme za korupci pouze úplatky, nebo jakékoliv zneužití svěřené moci, které nemusí nutně souviset s předáním materiálních statků držiteli moci, tj. např. poskytnutí přednostního termínu operace příbuznému?
- Pokud měříme korupci průzkumem na vzorku populace, má nás zajímat vnímaná míra korupce (veřejné mínění), nebo spíše osobní zkušenost respondentů s korupcí?
- A měli bychom se vůbec spoléhat na názory a zkušenosti veřejnosti, nebo je lepší dotazovat se na míru korupce ve společnosti hospodářských či politických elit?

Pokud se snažíme provádět srovnání mezi zeměmi, odpovědi na tyto otázky se komplikují ještě o kulturní dimenzi. Pokud bychom se např. drželi definice užívané Světovou bankou, že korupce je „zneužití veřejné moci pro osobní (soukromý) prospěch“ (the abuse of public office for private gain, Worldbank, 1997, s. 8), zjistíme, že lidé v různých kulturách vnímají rozdíl mezi veřejným a soukromým různě ostře (Rothstein, & Torsello, 2013).

Mnohovrstevnatost konceptu je ovšem ve společenských vědách běžná. Pokud bychom chtěli měřit např. chudobu nebo demokracii, také vyvstává celá řada koncepčních otázek. Ovšem druhý důvod, proč je měření korupce náročné, je více specifický. Korupce představuje trestnou činnost, kterou se pachatelé snaží skrývat, takže i pokud se rozhodneme, co přesně chceme měřit, je to často velmi obtížně přístupné empirickému zkoumání.

Měření korupce pro mezinárodní srovnání

Navzdory kulturní podmíněnosti vnímání korupce a vysoké míře její latence, a tudíž jen omezeným možnostem měřit její úroveň, existuje několik standardně užívaných indikátorů korupce, které jsou používány pro mezinárodní srovnání. Lze je rozdělit do dvou základních skupin. Jednu skupinu indikátorů představují tzv. kompozitní indexy, druhou výzkumy na vzorku běžné populace. Kompozitní indexy pro posouzení míry korupce používají několik různých zdrojů, které případně různě váží. Mezi tyto zdroje patří především expertní posouzení odborníky z různých oblastí, nicméně do kompozitních indexů mohou být jako jeden ze zdrojů integrovány i výzkumy na vzorku běžné populace.

Dva asi nejznámější kompozitní indexy jsou Index vnímání korupce (Corruption Perception Index, CPI) publikovaný mezinárodní neziskovou organizací Transparency International a Index kontroly korupce (Control of Corruption, CC) publikovaný Světovou bankou jako jeden z tzv. Worldwide Governance Indicators. Přestože oba indexy bývají z mnoha důvodů kritizovány (pro přehled diskuse viz Chabova (2016), jejich výhodou je, že jsou zveřejňovány každý rok³ a že pokrývají velké množství zemí. Jak ukazuje Chabova (2016), oba indexy spolu po celou dobu své existence velmi silně korelují ($r > 0,95$, např. v roce 2014 $r = 0,99$), takže jsou prakticky zaměnitelné.

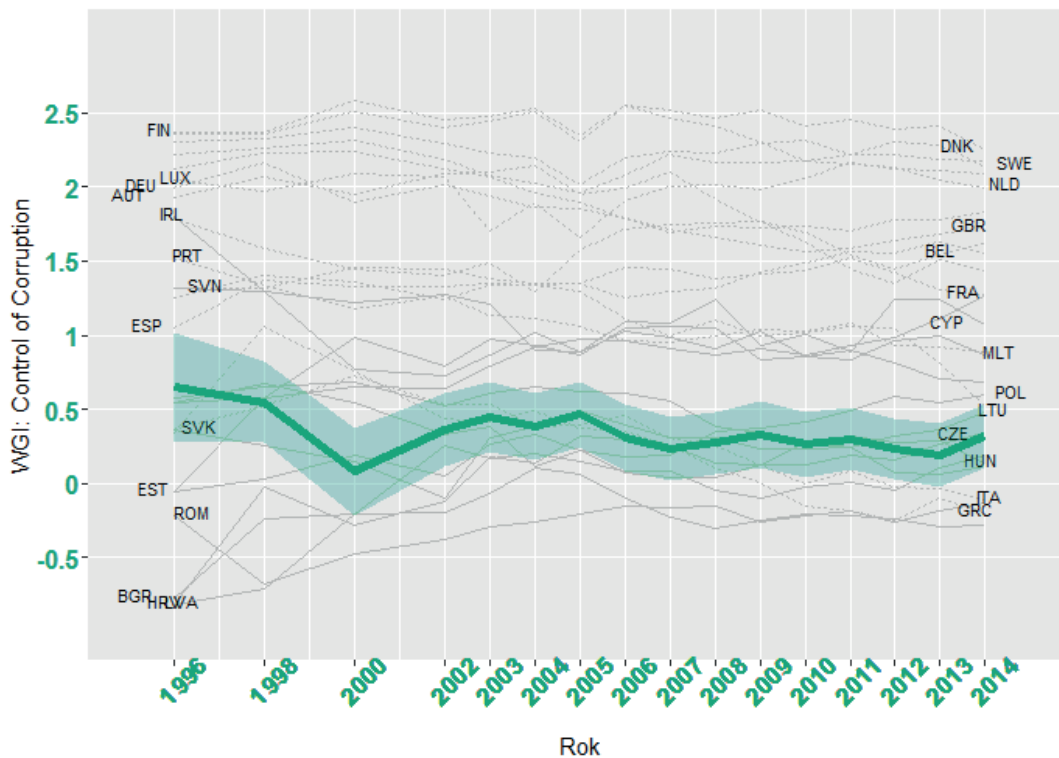
Níže (Graf 1) je zachycen vývoj Indexu kontroly korupce pro Českou republiku v naznačeném kontextu ostatních zemí EU28. Index je standardizován pro soubor všech zapojených zemí (tj. 215 zemí) a nabývá přibližně hodnot od -2,5 do +2,5, kdy vyšší hodnoty značí lepší schopnost zemí kontrolovat korupci. Na grafu je vidět, že většina zemí EU28 je na tom ve světovém srovnání relativně dobře (velká většina hodnot je nad průměrem, který v grafu

³ CPI je zveřejňován od roku 1995, CC od roku 1996. CC byl nejprve zveřejňován jednou za dva roky, ale od roku 2002 je zveřejňován každý rok (Chabova, 2016).

značí 0). Například Česká republika se v roce 2014 umístila na 65. percentilu, což znamená, že asi 35 % zemí je na tom v kontrole korupce podle Indexu lépe a 65 % hůře. Pro řadu zemí ale Index čerpá jen z velmi malého množství zdrojů a nemusí být příliš spolehlivý.

Z Grafu 1 je patrné, že staré členské země (přerušovanou čarou) jsou na tom zpravidla lépe než ty nové (plnou čarou). Výjimku tvoří Itálie a Řecko, které se postupem času propadly na chvost EU28. K povšimnutí také je, že většina zemí dosahuje relativně stabilních hodnot.

Graf 1. Vývoj indexu CC pro Českou republiku v čase v kontextu zemí EU28

Zdroj: Světová banka (World bank: World Governance Indicators). Grafické zpracování autor, software: R, ggplot2.

Poznámka: Zelené stínování značí oblast 90% intervalu spolehlivosti. Pro rámcový kontext jsou v grafu vykresleny také ostatní země EU 28, přerušovanou čarou staré členské země, plnou čarou nové členské země přijaté od roku 2004.

Druhým běžně používaným měřítkem pro mezinárodní srovnávání korupce jsou standardizované mezinárodní výzkumy veřejného mínění, které se na korupci dotazují od konce 90. let. Ty měří buď subjektivní vnímání míry korupce, nebo přímou zkušenost respondentů s úplatky či zkušenost členů jejich rodiny nebo domácnosti. Některé měří obojí. Měřena bývá také přijatelnost různých typů korupčního jednání pro respondenty.

Chabova (2016) mezi ty nejznámější řadí European Social Survey (ESS), Eurobarometer, Global Corruption Barometer (GCB), International Social Survey Programme (ISSP) a World Values Survey (WVS) a nabízí detailní kvalitativní a kvantitativní zhodnocení všech těchto výzkumů. Jak např. ukazuje v Tabulkách 3 a 4 (Chabova, 2016), ne všechny nabízejí dlouhé časové řady a nepokrývají zdaleka tolik zemí jako kompozitní indexy. Více než dvakrát se tak na korupci respondentů dotazovali jen výzkumníci v Eurobarometru a GCB, které oba měří jak zkušenost s korupcí, tak vnímání korupce.

Eurobarometer ale v posledním kole výzkumu významně změnil kladené otázky, takže srovnání v čase je možné jen u některých z nich (Eurobarometer, 2014). Výsledky jednotlivých Eurobarometrů zaměřených na korupci zpracované do podoby výzkumných zpráv jsou volně dostupné (Eurobarometer, 2006; 2008; 2009; 2012; 2014) a stáhnout lze po registraci také primární data.

Velký problém výzkumů percepce korupce spočívá ve zkreslení, které může působit mediální pozornost. Není těžké si představit, že lepší práce vyšetřovatelů a státních zástupců ústí v odhalení a vyšetření korupčních kauz může v lidech pocít, že problém korupce se zhoršuje, přestože vyšetřené kauzy mohou spíše naznačovat, že se situace zlepšuje. Interpretovat míru vnímané korupce jako indikátor korupce skutečné je proto zpravidla obtížné. Nicméně i nerealistická percepce korupce může mít dopad na důvěru ve společnost, volební chování a další významné aspekty demokracie.

Další datové zdroje pro Českou republiku

Vedle výše zmíněných mezinárodních datových zdrojů je korupce také předmětem některých pouze českých průzkumů. V této zprávě věnuji pozornost dvěma z nich. Nejprve ukazují, jaké datové řady týkající se korupce lze nalézt v archivu výzkumu Naše společnost, který realizuje CVVM. Dále se podrobněji zabývám otázkami na korupci ve výzkumu České televize Trendy Česka.

Co se výzkumu CVVM Naše společnost týče, primární data bývají zveřejněna zpravidla s odstupem několika málo měsíců po sběru dat na webu Českého sociálně-vědního datového archivu (přístup k datům zde: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>)⁴ a dostupná jsou po registraci. Pro přehled jsem identifikoval otázky, které se týkají korupce a které jsou pokládány opakovaně:⁵

- „Jak jste spokojen nebo nespokojen se současným stavem následujících oblastí v ČR:“ (jednou z mnoha nabídnutých položek je korupce) (KÓD OTÁZKY: PS.5n)
- „Jak moc je podle Vás naléhavé zabývat se letos v České republice následujícími oblastmi:“ (jednou z mnoha nabídnutých položek je korupce) (KÓD OTÁZKY: PO.5)
- „Řekl byste, že se za loňský/tento rok v ČR situace v následujících oblastech zlepšila, zhoršila nebo se nezměnila? (jednou z mnoha nabídnutých položek je omezování korupce) (KÓD OTÁZKY: PD.1).
- „Jak rozšířené je podle Vás v této zemi braní úplatků a korupce?“ (přitom z možností odpovědí je jasné, že otázka cílí na korupci veřejných činitelů)⁶ (KÓD OTÁZKY: PO.38).
- „Řekněte, prosím, které z následujících institucí a oblastí veřejného života jsou podle Vás zasaženy korupcí. Obodujte je pomocí stupnice, kde jednička znamená žádnou korupci, pětka znamená korupci vysokou.“ (následuje baterie veřejných institucí) (KÓD OTÁZKY: OB.26).
- „Jak moc podle Vašeho názoru ovlivňují rozhodování politiků:“ (následuje baterie

4 Na této webové adrese jsou po registraci dostupná také česká data z ISSP. V ISSP se korupce objevila v roce 2006 a v plánu je pro rok 2016.

5 Uvádím jen otázky, které CVVM používá do současnosti. Některé časové řady týkající se korupce byly postupně z dotazování vypuštěny a ty zde uvedeny nejsou, i když nelze vyloučit, že se k nim CVVM někdy vrátí.

6 Možné odpovědi pro respondenty jsou: „Velice málo veřejných činitelů je zkorumpováno“; „zkorumpována je jich méně než polovina“; „je do toho zapojena většina veřejných činitelů“; „zapojují se do toho téměř všichni veřejní činitelé“.

- položek, z nichž jedna je „úplatky a korupce“) (KÓD OTÁZKY: PD.6).
- „V minulosti se objevila řada případů, kdy někteří čelní politici byli vyzýváni jinými politiky, novináři nebo i částí veřejnosti k tomu, aby odstoupili ze svých funkcí kvůli různým problémům, které se objevily v souvislosti s jejich jménem. Rádi bychom obecně věděli, jaké problémy jsou podle Vás slučitelné s výkonem vysoké funkce v politice a jaké by naopak měly vést k rezignaci příslušného politika. Myslíte si, že by ze své funkce měl odstoupit politik,“ (následuje baterie scénářů, z nichž jeden zní „který byl obviněn z trestného činu v souvislosti s výkonem jeho funkce a politickou činností, např. z korupce, ze zneužití pravomoci veřejného činitele apod.) (KÓD OTÁZKY: PS.19).

Mnoho dalších otázek týkajících se korupce bylo za historii existence průzkumu Naše společnost položeno jednorázově. Ty zde uvedeny nejsou. Co se výše uvedených otázek týče, nejsou pokládány zcela pravidelně, takže může být časově náročné je vyhledat. S nadějí, že by to mohlo být užitečné pro některé z budoucích výzkumníků, jsem sestavil Tabulku 1, ze které je vidět, kdy byla která otázka položena. Zaměřil jsem na období od ledna 2005 do současnosti.⁷

Tabulka 1. Pravidelně kladené otázky na korupci ve výzkumech CVVM Naše společnost⁸

KÓD OT.	2005												2006												2007												2008											
	1	2	3	4	5	6	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	9	10	11	12								
PS.5n																																																
PO.5																																																
PD.1*																																																
PO.38																																																
OB.26																																																
PD.6																																																
PS.19																																																
	2009**												2010												2011												2012											
	1	2	3	4	5	6	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	9	10	11	12								
PS.5n																																																
PO.5																																																
PD.1*																																																
PO.38																																																
OB.26																																																
PD.6																																																
PS.19																																																
	2013				2014				2015				2016																																			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4																																
PS.5n																																																
PO.5																																																
PD.1*																																																
PO.38																																																
OB.26																																																
PD.6																																																
PS.19																																																

Zdroj: Český sociálně-vední datový archiv, autorovo zkoumání dotazníků.
 Poznámky: * Znění otázky se v různých vlnách mírně lišilo, mj. v závislosti na tom, jestli byla otázka položena v prosinci, nebo v lednu. Někdy se otázka dotazuje na tento rok, někdy na loňský rok, většinou pak rok přímo jmenuje (např. „v roce 2015“). Samotná položka, která se měla zhoršovat, nebo zlepšovat, je většinou označena jako „korupce“, v některých vlnách jako „omezování korupce“. ** Průzkum Naše společnost se zpravidla pozařazuje přes prázdniny. Jen v roce 2009 se šetření konalo i v srpnu, ale bez otázky na korupci.

7 K srpnu 2016 byla zveřejněna šetření do dubna 2016.
 8 Pokud v tabulce najdete chybu, informujte mě, prosím.

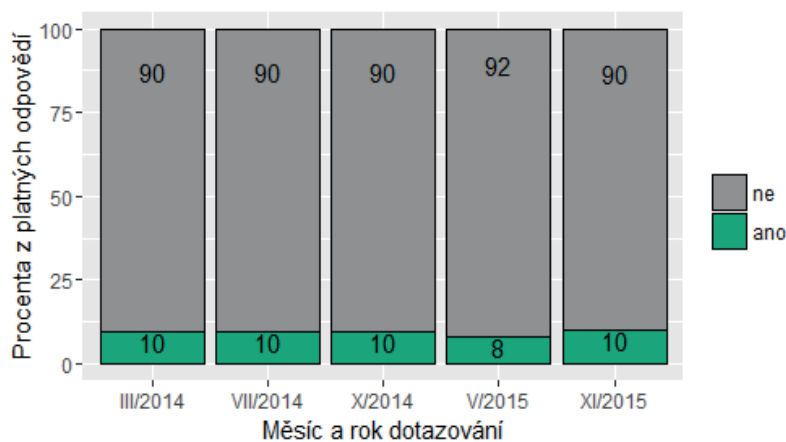
Percepce korupce v české populaci a mezi různými sociodemografickými skupinami

V poslední části této zprávy se zaměřím na data sbíraná v rámci projektu Trendy Česka agenturou TNS Aisa pro Českou televizi. S Českou televizí na výzkumu spolupracuje také Katedra sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Na těchto datech si ukážeme aktuální stav percepce korupce v české společnosti a to, jak souvisí se sociodemografickými charakteristikami. Přestože některé z otázek, které v Trendech Česka používáme, jsou inspirovány zněním otázek v mezinárodních výzkumech, většina otázek má originální znění, zpravidla reagující na specifika českého kontextu.

Cítíme, že se po nás chce úplatek?

První otázka, kterou představím, kombinuje percepce korupce a vlastní zkušenost. Respondentů se ptáme na to, zda se dostali do situace, ve které měli pocit, že je od nich očekáván úplatek. Jedná se sice o otázku na vlastní zkušenost, ale formulovanou ve vztahu k subjektivním pocitům. Graf 2 zachycuje rozložení odpovědí na otázku v jednotlivých vlnách. Celkově lze říct, že dlouhodobě asi 10 % dospělé populace v České republice uvádí, že se během posledního roku dostalo do situace, kdy měli pocit, že je od nich očekáván úplatek. Protože podíl kladných odpovědí je velmi stabilní, můžeme soudit, že měřený koncept je dostatečně robustní a odpovědi respondentů nejsou náhodné.

Graf 2. „Bez ohledu na to, o jakou situaci se jednalo, měl(a) jste během posledního roku pocit, že by od Vás někdo očekával úplatek?“ SROVNÁNÍ PROPORCÍ ODPOVĚDÍ V JEDNOTLIVÝCH VLNÁCH

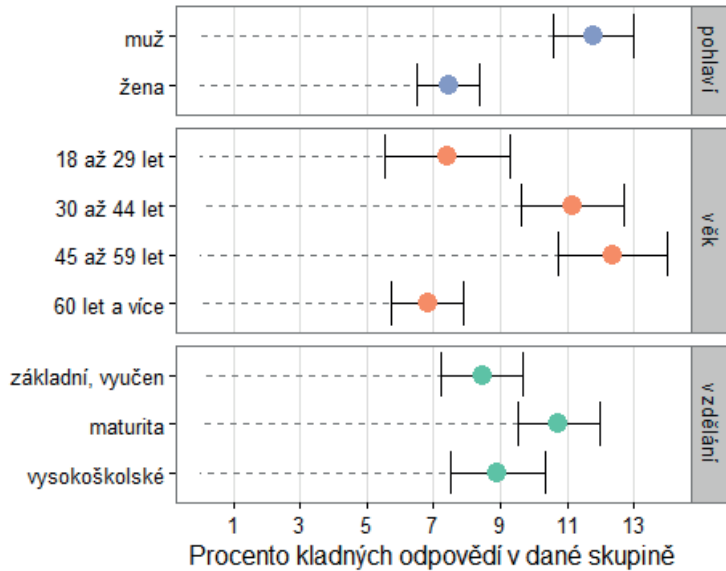
Zdroj: Trendy Česka, výpočty a grafické zpracování autor, software: R, ggplot2.

Poznámka: V každé vlně bylo dotazováno 1200 respondentů. Intervaly kladení otázky nebyly pravidelné, viz konkrétní měsíce v grafu. Podíl chybějících odpovědí je ve všech vlnách menší než 1 %. V grafu jsou zobrazena data vážená post-stratifikačními vahami.

Dále se podíváme, jak se odpovědi liší v různých skupinách obyvatel. Za tímto účelem jsem spojil data ze všech pěti vln reportovaných v Grafu 2, abych získal větší vzorek, a tím pádem kratší intervaly spolehlivosti. Z Grafu 3 je vidět, že muži častěji než ženy reportují pocit, že se v posledním roce dostali do situace, kdy od nich byl očekáván úplatek. Mezi věkovými kategoriemi tento pocit častěji reportují lidé ve věku 30 až 59 let, zatímco lidé v důchodovém věku a také lidé pod 30 let reportovali tento pocit v dotazníkovém šetření méně často. Nabízí se vysvětlení, že pracující lidé se častěji dostávají do kontaktu s různými poskytovateli slu-

žeb, ať už se jedná o úředníky, řemeslníky, vykonavatele státní moci nebo jiné.⁹ Mezi jednotlivými vzdělanostními skupinami jsou rozdíly relativně nejmenší.

Graf 3. „Bez ohledu na to, o jakou situaci se jednalo, měl(a) jste během posledního roku pocit, že by od Vás někdo očekával úplatek? SROVNÁNÍ PODÍLŮ Kladných ODPOVĚDÍ MEZI JEDNOTLIVÝMI SOCIO-DEMOGRAFICKÝMI SKUPINAMI

Zdroj: Trendy Česka, výpočty a grafické zpracování autor, software: R, ggplot2.

Poznámka: V grafu jsou zachyceny bodové odhady pro každou uvedenou skupinu a 95% intervaly spolehlivosti. Odhady jsou založeny na spojených pěti vlnách šetření, tedy celkem asi na 6000 respondentech. Podíl chybějících odpovědí je ve všech vlnách menší než 1 %. V grafu jsou zobrazena nevážená data.

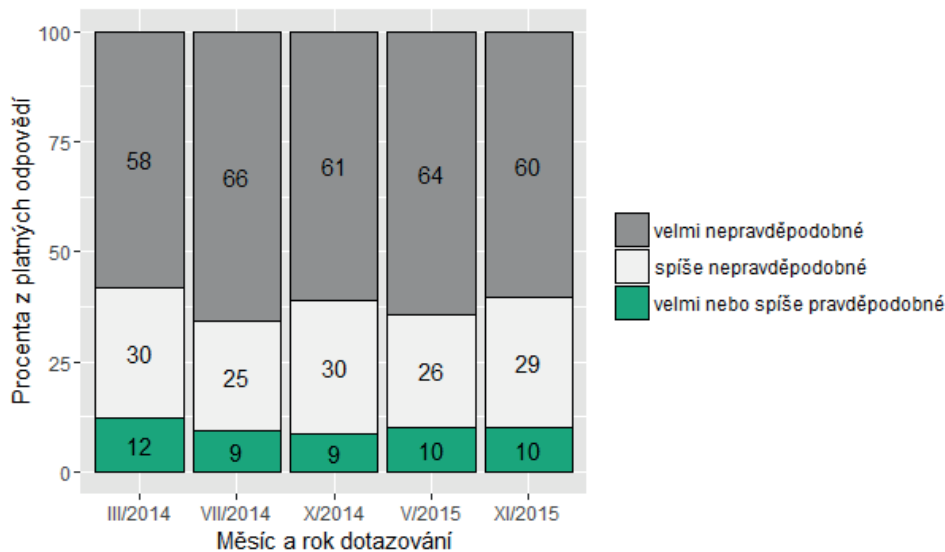
Dali bychom úplatek?

Poněkud odlišný pohled nabízí otázka, zda by lidé byli sami ochotni dát úplatek, pokud by tím mohli řešit složitou životní situaci. U takové otázky můžeme přepokládat silnou stylizaci respondentů, takže odpovědi lze stěží chápat jako spolehlivý indikátor toho, jak by se lidé skutečně chovali. Na druhou stranu může otázka poskytnout určitou představu o přijatelnosti úplatků v populaci a v jednotlivých sociodemografických skupinách.

Graf 4 ukazuje rozložení odpovědí na otázku v jednotlivých vlnách, které tentokrát lehce kolísá. Změny nicméně neukazují žádný trend v čase a kolísání je víceméně v rozsahu očekávané statistické chyby. S přihlédnutím k běžným omezením dotazníkových šetření lze tedy říct, že dlouhodobě je v české populaci asi 10 % obyvatel, kteří považují za spíše nebo velmi pravděpodobné, že by úplatek dali, pokud by tím mohli řešit složitou osobní situaci. Mezi 25 a 30 % potom uvádí, že je to spíše nepravděpodobné, a přibližně 60 % tvrdí, že je to dokonce velmi nepravděpodobné.

⁹ Je přitom dobré si všimnout, že úplatek nemusí být vždy pokryt definicí korupce Světové banky, která hovoří o zneužití veřejné moci.

Graf 4. „Pokud byste se v budoucnu dostal(a) do složité osobní situace, a někdo by Vám nabídl, že za úplatek Váš problém obratem vyřeší, nakolik je pravděpodobné, že byste takovou žádost o úplatek přijal(a)?“ SROVNÁNÍ PROPORCÍ ODPOVĚDÍ V JEDNOTLIVÝCH VLNÁCH

Zdroj: Trendy Česka, výpočty a grafické zpracování autor, software: R, ggplot2.

Poznámka: V každé vlně bylo dotazováno 1200 respondentů. Podíl chybějících odpovědí je ve všech vlnách menší než 3 %. V grafu jsou zobrazena data vážená post-stratifikačními vahami. Kategorii „velmi pravděpodobné“ zvolilo ve všech vlnách méně než 3 % respondentů, proto byla sloučena s kategorií „spíše pravděpodobné“.

Tabulka 2. Ochota dát úplatek podle sociodemografických skupin

Pokud byste se v budoucnu dostal(a) do složité osobní situace, a někdo by Vám nabídl, že za úplatek Váš problém obratem vyřeší, nakolik je pravděpodobné, že byste takovou žádost o úplatek přijal(a)? [ŘÁDKOVÁ PROCENTA]

	velmi pravděpodobné	spíše pravděpodobné	spíše nepravděpodobné	velmi nepravděpodobné
muži	2%	10%	32%	56%
ženy	1%	6%	26%	68%
Hodnota chí-kvadrát testu = 94 (df = 3); p < 0,001; Cramerovo V = 0,13.				
18 až 29 let	3%	13%	35%	49%
30 až 44 let	2%	11%	35%	52%
45 až 59 let	1%	6%	30%	62%
60 let a více	1%	4%	21%	74%
Hodnota chí-kvadrát testu = 276 (df = 9); p < 0,001; Cramerovo V = 0,13.				
ZŠ, vyučen	2%	7%	23%	68%
Maturita	1%	9%	31%	60%
VŠ	1%	7%	34%	58%
Hodnota chí-kvadrát testu = 72 (df = 6); p < 0,001; Cramerovo V = 0,08.				

Zdroj: Trendy Česka, výpočty a grafické zpracování autor, software SPSS a MS Excel.

Poznámka: Tabulka zachycuje tři oddělené bivariační analýzy založené na tzv. validních odpovědích (jedna ze čtyř nabízených kategorií). N = 5858 (chybějící odpovědi = 142, tj. 2,4 %).

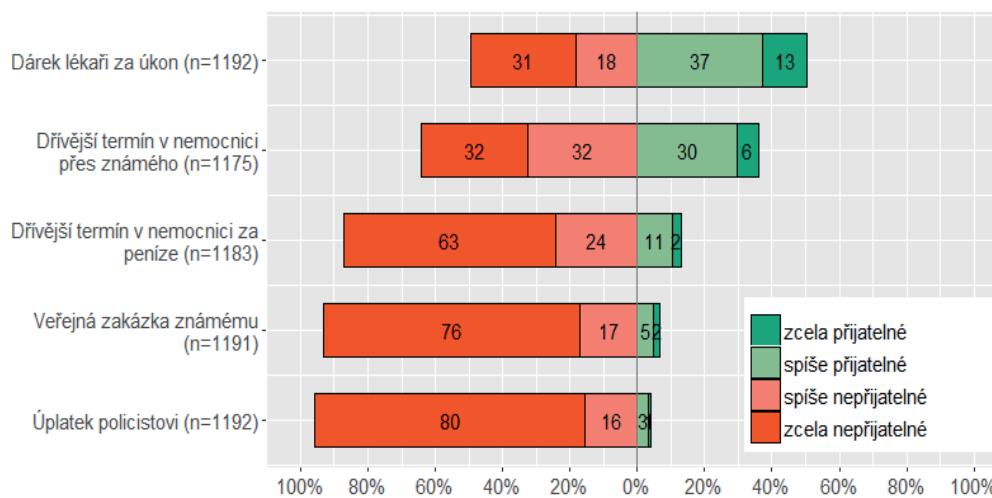
Podobně jako v předchozím případě spojíme nyní data z pěti vln do jedné analýzy, abychom na velkém vzorku mohli porovnat jednotlivé sociodemografické skupiny (viz Tabulka 2). Přestože rozdíly na základě pohlaví, věku i vzdělání jsou statisticky významné, nejsou nijak dramatické. Pro všechny sociodemografické skupiny platí, že v dotazníkovém šetření nejčastěji reportují, že přijetí úplatku z jejich strany by bylo velmi nepravděpodobné. Muži jsou zaplacení úplatku trochu více otevření než ženy, ale tato „otevřenost“ se týká pořád jen menšiny z nich. Mladí lidé jsou trochu otevřenější zaplacení úplatku než staří, ale i nejmladší skupina se ve své většině staví proti. Rozdíly navíc mohou odrážet odlišnou míru stylizace a tzv. sociální desirability odpovídání v jednotlivých sociodemografických skupinách.

Korupce v konkrétních situacích

Protože je vnímání korupce a její závažnosti kulturně podmíněno (např. Rothstein, & Torsello, 2013), zeptali jsme se respondentů také na to, za jak přijatelné či nepřijatelné považují různá konkrétní jednání, která mohou být vnímána jako korupční nebo korupci podporující. Cílem bylo zmapovat citlivost občanů České republiky na hypotetické, ale velmi konkrétní scénáře. Respondentů jsme se ptali na míru přijatelnosti následujících scénářů:

- Přinést dárek lékaři za provedení úkon, např. láhev alkoholu
- Získat v nemocnici dřívější termín operace přes známého
- Dát v nemocnici úplatek 10 000 Kč za dřívější termín operace
- Dát policistovi úplatek 2000 Kč, aby nepotrestal dopravní přestupek
- Zadat z pozice politika nebo vysoce postaveného úředníka zakázku bez řádného výběrového řízení firmě příbuzného nebo známého

Graf 5. Prosím, řekněte mi, zda je následující jednání podle Vašeho názoru přijatelné, či nikoliv...

Zdroj: Trendy Česka, výpočty a grafické zpracování autor, software: R, ggplot2, sjPlot.

Poznámka: V každé vlně bylo dotazováno 1200 respondentů. Podíl chybějících odpovědí je ve všech vlnách menší než 3 %. V grafu jsou zobrazena data vážená post-stratifikačními vahami. Pátá vlna šetření, sběr dat v červnu a červenci 2014.

Z Grafu 5 je patrné, že přinést dárek lékaři za provedení úkon je podle přibližně poloviny respondentů spíše nebo rozhodně přijatelné. O trochu více než třetina lidí považuje za spíše nebo zcela přijatelné také domluvení dřívějšího termínu operace přes známého. U ostatních položek už je drtivá většina respondentů odmítavá, přičemž s nejmenším pochopením ze

strany veřejnosti se setkává uplácení policistů a zadávání veřejných zakázek příbuzným bez výběrového řízení.

Jednotlivé sociodemografické skupiny se od sebe v odpovědích na tyto otázky liší jen relativně málo. Rozdíly mezi ženami a muži nejsou většinou ani statisticky významné na hladině $p = 0,05$ a ani rozdíly mezi věkovými kategoriemi nejsou příliš velké, i když u některých položek jsou mladší lidé vůči popsaným scénářům jednání o trochu více tolerantní než lidé starší, především pokud jsou ve hře peníze. Mezi jednotlivými vzdělanostními skupinami se rozdíl objevuje především v tom, jak vnímají dárek lékaři za provedení úkon. Lidé s nižším vzděláním jsou k tomuto jednání o trochu více kritičtí. U dalších položek jsou rozdíly mezi vzdělanostními skupinami poměrně malé a nepříliš zajímavé.

Protikorupční opatření

Protože je problematika korupce a případných řešení víceméně stále přítomnou součástí veřejných diskusí a znovu se vynořuje prakticky před každými volbami, mapovali jsme v Trendech Česka také postoje občanů k různým protikorupčním opatřením. Jak je vidět v Grafu 6, veřejnost spatřuje nejlepší cestu ke zvyšování transparentnosti státní správy v aktivitě justice a lepších protikorupčně zaměřených zákonech. Lidé si naopak tolik neslibují od výměny politiků či politických stran a od protestů běžných občanů.

Graf 6. Existují různá opatření na omezení korupce. Jakou šanci má, podle Vás, každé z následujících opatření omezit v budoucnu korupci v České republice? [1 = opatření nemá žádnou šanci omezit korupci,... 10 = opatření má nejvyšší možnou šanci omezit korupci]

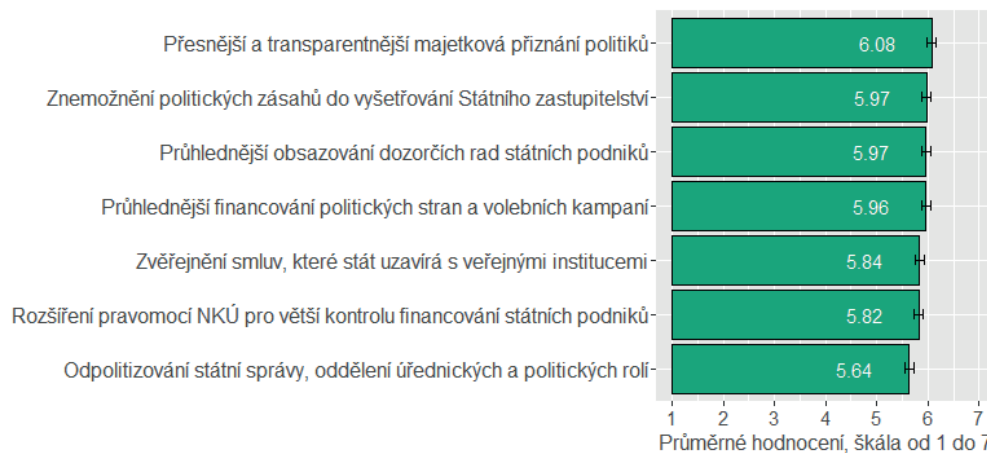

Zdroj: Trendy Česka, výpočty a grafické zpracování autor, software: R, ggplot2.

Poznámka: Podíl chybějících odpovědí je pro každou položku menší než 5 %. V grafu jsou zobrazena data vážená post-stratifikačními vahami. V grafu jsou zachyceny 95% intervaly spolehlivosti. Pátá vlna šetření, sběr dat v červnu a červenci 2014.

Další kolo dotazování již jsme směřovali na konkrétní aktuálně diskutovaná protikorupční témata, která se často v nějaké podobě manifestují v konkrétních nedávno přijatých zákonech či návrzích zákonů. Z Grafu 7 je vidět, že v hodnocení těchto témat nedochází u běžné populace k příliš velké diferenciaci. Dalo by se říct, že vlastně všechna témata jsou lidmi vnímána jako důležitá. Malá míra diferenciaci ale zároveň naznačuje, že může být pro lidi obtížné jednotlivá témata posuzovat a že velkou důležitost jim možná přikládají především proto, že korupci jako takovou považují za velký problém.

Graf 7. Do jaké míry každé z témat považujete za klíčové pro řešení korupce v České Republice? [1 = není to vůbec důležité pro řešení problému korupce,... 7 = je to velmi důležité pro řešení problému korupce]

Zdroj: Trendy Česka, výpočty a grafické zpracování autor, software: R, ggplot2.

Poznámka: Podíl chybějících odpovědí je pro každou položku menší než 5 %. V grafu jsou zobrazena data vážená post-stratifikačními vahami. V grafu jsou zachyceny 95% intervaly spolehlivosti. Čtrnáctá vlna šetření, sběr dat v květnu 2015.

Závěr

K tématu korupce, vnímání korupce, zkušeností s korupcí či kontroly korupce existuje dnes poměrně velké množství často relativně dobře dostupných dat. Tato data pochází jak z průzkumů mezi odborníky a elitami, tak z průzkumů na vzorcích běžné populace. Existují rozsáhlé datové soubory vhodné pro mezinárodní srovnání a řada dalších datových souborů s daty pro Českou republiku. Problémem tedy není ani tak nedostatek dat jako spíše otázka, co tato data vlastně vypovídají o realitě. Řada textů se snaží přispět k zodpovězení této otázky, např. Donchev & Ujhelyi (2013), Bukovansky (2006) a nemálo dalších. V kontrastu s tím se tato zpráva dotýká otázky vypovídající hodnoty dat o korupci ve vztahu k realitě pouze okrajově. Místo toho se zaměřuje na přehled dostupných kvantitativních zdrojů, především pro Českou republiku, a deskriptivní analýzu některých vybraných otázek. Zde prezentované výsledky je ale nutno chápat ve světle této nejistoty: Měřit skutečnou míru korupce je vzhledem k jejímu ilegálnímu charakteru a vysoké míře společenského odsouzení velmi problematické a výsledky průzkumů v sobě mohou nést toto zkreslení.

Z dat prezentovaných v této zprávě vyplývá, že Česká republika patří mezi zeměmi EU 28 k těm, které relativně špatně kontrolují korupci. To je reflektováno i veřejným míněním, podle kterého je korupce v České republice dlouhodobě jedním z nejzávažnějších problémů naší společnosti. Jen asi 10 % dospělé populace nicméně uvádí, že se v posledním roce dostali do situace, kdy by měli pocit, že je od nich očekáván úplatek. Přitom o něco častěji reportují tuto zkušenost muži ve srovnání se ženami a lidé ve věku 30 až 59 let ve srovnání s mladšími (18 až 29 let) i staršími (nad 60 let) respondenty. Přibližně 10 % respondentů také uvedlo, že je spíše nebo velmi pravděpodobné, že by zaplatili úplatek, pokud by tím mohli řešit složitou životní situaci. Naopak pro velkou většinu populace úplatek zůstává alespoň v teoretické rovině morálně nepřijatelný, resp. asi 90 % uvedlo, že je zaplacení úplatku z jejich strany spíše nebo velmi nepravděpodobné. Lidé jsou přitom tolerantnější k situacím, kdy někdo získá určitou neoprávněnou výhodu ze známosti nebo na základě

příbuznosti, než když ji získá za peněžní úplatek. Z hlediska možných protikorupčních opatření lidé měli v době dotazování v polovině roku 2014 relativně menší důvěru ve výměnu politických stran, jednotlivých politiků či v protesty běžných občanů. Naopak relativně více si lidé slibovali od tlaku na transparentnost státní správy, větší aktivity justice či schvalování protikorupčních zákonů. Při posuzování zcela konkrétních témat, která lze vnímat jako jednotlivá protikorupční legislativní opatření, nebyly jednotlivé návrhy v odpovědích respondentů příliš diferencovány. To může znamenat jak velkou podporu všem dotazovaným protikorupčním návrhům, tak také přílišnou specifičnost a odbornost otázky, na kterou lidé nebyli schopni v dotazníkovém šetření diferencovaně reagovat.

Literatura

- Bukovansky, M. (2006). The hollowness of anti-corruption discourse. *Review of International Political Economy*, 13(2), 181–209, <http://doi.org/10.1080/09692290600625413>.
- Donchev, D. & Ujhelyi, G. (2014). What Do Corruption Indices Measure? *Economics & Politics*, 26(2), 309–331, <http://doi.org/10.1111/ecpo.12037>.
- Eurobarometer. (2006). *Opinions on organised, cross-border crime and corruption: Report, Special Eurobarometer 245*. Dostupné online: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_245_en.pdf.
- Eurobarometer. (2008). *The attitudes of Europeans towards corruption: Report, Special Eurobarometer 291*. Dostupné online: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_291_en.pdf.
- Eurobarometer. (2009). *Attitudes of Europeans towards Corruption: Full report, Special Eurobarometer 325*. Dostupné online: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_325_en.pdf.
- Eurobarometer. (2012). *Corruption: Report, Special Eurobarometer 374*. Dostupné online: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_374_en.pdf.
- Eurobarometer. (2014). *Corruption: Report, Special Eurobarometer 397*. Dostupné online: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_397_en.pdf.
- Chabova, K. (2016). Measuring corruption in Europe: public opinion surveys and composite indices. *Quality & Quantity*, 1–24, <http://doi.org/10.1007/s11135-016-0372-8>.
- Charron, N., Lapuente, V., & Rothstein, B. (2013). *Quality of Government and Corruption from a European Perspective: A Comparative Study of Good Government in EU Regions*. Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar Pub.
- Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681–712, <http://doi.org/10.2307/2946696>.
- Pellegata, A. (2013). Constraining political corruption: an empirical analysis of the impact of democracy. *Democratization*, 20(7), 1195–1218, <http://doi.org/10.1080/13510347.2012.688031>.
- Rothstein, B., & Torsello, D. (2013). Is corruption understood differently in different Cultures? *QoG Working Paper Series 2013:5*. Dostupné online: http://www.qog.pol.gu.se/digitalAssets/1443/1443545_2013_5_rothstein_torsello.pdf.

Worldbank. (1997). *Helping countries combat corruption: The role of the World bank*. Dostupné online: <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/corrptn.pdf>.

Zakaria, P. (2013). Is corruption an enemy of civil society? The case of Central and Eastern Europe. *International Political Science Review*, 34(4), 351–371, <http://doi.org/10.1177/0192512112466880>.